

GUY DUPONT

“EENE GHEHEETEN ZWARTE MINE BI DEN ROODEN HOND”

NAAMGEVING EN IDENTIFICATIE IN HET BRUGSE PROSTITUTIEMILIEU

TJDENS DE LATE MIDDELEEUWEN

Abstract

Although the fixation of names was to a large extent an accomplished process in 14th-century Flanders, this seems not to have been the case for some fringe groups, such as prostitutes and other women in the sex industry. Historical evidence, based upon city and bailiff accounts of 15th-century Bruges, shows that the names of women fined for prostitution activities were far less frequently registered with a (fixed) surname than it was the case for other women, e.g. those fined for minor acts of physical aggression. Nicknames referring to the physical appearance, the geographical origin or the personal skills of the name bearer are more frequently found in the former group than in the latter. More often still, the accounts mention the first name of the female brothel keeper or prostitute, followed by the name of the street and/or the house where she is working. Even the first names of women in the prostitution milieu appear to have particular features. All this points, in my view, on the one hand to the low degree of social integration of and esteem for these women, and on the other hand to the high degree of their geographical mobility. By recording carefully their names, addresses, and other elements of identification or localisation, the urban authorities revealed at the same time their efforts to control that fluid, suspect and potentially dangerous group of sinful women.

1. Inleiding

Niet toevallig hebben marginale sociale milieus als typische kenmerken een hoge graad van geografische mobiliteit en een lage graad van sociale integratie. Naamkundig onderzoek op basis van administratieve bronnen voor de late Middeleeuwen wijst uit, dat de naamgeving in bepaalde marginale milieus, zoals dat van de prostitutie of van de professionele misdaad, specifieke en afwijkende kenmerken vertoont. Het proces van de fixatie van de toenames, bijvoorbeeld,

dat in Vlaanderen op het einde van de veertiende eeuw al grotendeels was voltooid, zeker in de hogere sociale klassen, blijkt nog maar weinig ingang te hebben gevonden in die marginale milieus. Niet-erfelijke bijnamen, gebaseerd op individuele kenmerken als geografische herkomst, beroepsactiviteiten of fysiek voorkomen, zijn er nog een frequent verschijnsel. Zelfs in de voornaamgeving is die invloed van het socio-professionele milieu soms merkbaar.

In deze bijdrage focus ik op de naamgeving in het prostitutiemilieu in het laatmiddeleeuwse Brugge. De archivalische bronnen waarop mijn onderzoek is gebaseerd, en die ik in manuscript heb geraadpleegd, zijn de rekeningen van de stad Brugge (in het Middelnederlands gesteld) en die van de schout van Brugge (doorgaans in het Middelfrans gesteld) voor de periode van 1385 tot 1515.⁽¹⁾ Die periode vormt in politiek opzicht een eenheid door het bewind van de Bourgondisch-Habsburgse dynastie in het graafschap Vlaanderen. De lokale vertegenwoordiger van de graaf in de steden en plattelandsomschrijvingen, die baljuw of schout werd genoemd, moest op regelmatige tijdstippen, meestal jaarlijks, rekenschap afleggen van de inkomsten die hij had geïnd en de uitgaven die hij had gedaan in naam van zijn heer. Ook de steden en de kasselrijen, zoals de plattelandsomschrijvingen werden genoemd, hielden jaarrekeningen bij, waarin hun inkomsten en uitgaven werden geregistreerd.

Die administratieve documenten zijn uitermate geschikt voor naamkundig onderzoek over een langere periode, omdat ze volgens vaste regels zijn opgebouwd en gebruik maken van geijkte formules. Hun structuur vertoont met andere woorden een grote continuïteit. Hierdoor werd de vrijheid van de individuele scribent van meet af aan ingeperkt. Die scribenten, de stads- en baljuwsklerken dus, waren ambtenaren, die vast verbonden waren aan een bepaalde administratieve standplaats en die vaak decennialang hetzelfde ambt vervulden, wat de continuïteit van de administratie nog in de hand werkte. De rekeningen die ze aanlegden, hadden geen ander doel dan de correcte registratie van de betaalde en geïnde geldsommen, rubrieksgewijs gegroepeerd, en de al even correcte en

⁽¹⁾ Stadsarchief Brugge (SAB), *Reeks 216*, 1385-1515; Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), *Rekenkamers*, nrs. 13675-13689 en 13769-13783. De naamgeving in het Brugse prostitutiemilieu en de identificatie van bordeexploitanten in administratieve documenten besprak ik al eens eerder, maar beknopter, in: Dupont 1996: 82-83. In deze bijdrage behandel ik het onderwerp uitvoeriger. De brongegevens heb ik opnieuw geanalyseerd en geïnterpreteerd. Ook de vergelijking van de bordeexploitanten met een testgroep is nieuw.

ondubbelzinnige identificatie van de begunstigden en de betalers. Voor elke rekening penden de stads- en baljuwsklerken de namen van honderden crediteurs en debiteurs, waarvan ze sommigen misschien persoonlijk kenden en anderen tenminste van reputatie. De meerderheid van de personen die ze in de rekeningen registreerden, zal hen echter onbekend geweest zijn, zeker in een grote stad als Brugge, met minstens veertigduizend inwoners in de vijftiende eeuw. We mogen van de klerken dus een zekere afstandelijkheid verwachten en een zakelijke, neutrale weergave van de vereiste informatie, tenminste wat de namen van de betrokkenen betreft. Het is daarom niet erg waarschijnlijk dat de persoonlijke gevoelens van antipathie of sympathie van de klerken tegenover de personen die ze registreerden, een betekenisvolle rol gespeeld zouden hebben bij de wijze van identificatie in de rekeningen.

1.1 Fiscalisering van de prostitutie in het laatmiddeleeuwse Brugge

Al vanaf de veertiende eeuw werden in de rekeningen van de stad en die van de schout van Brugge elk jaar opnieuw inkomsten ingeschreven, afkomstig van geldboeten voor het uitbaten of verhuren van bordelen en andere prostitutiegelegenheden, zoals badhuizen of gereputeerde herbergen.⁽²⁾ De opbrengst van die boeten werd verdeeld tussen de schout, die twee derden van het boetebedrag inde, en de stedelijke overheid, die het resterende derde incasseerde. De vaste frequentie waarmee de boeten werden geïnd – aanvankelijk was dat viermaandelijks, later zesmaandelijks en uiteindelijk, vanaf 1409, jaarlijks – geeft aan dat het veeleer om een vermomde taks ging. Het boetetarief voor de exploitatie van een prostitutiehuis was overigens bescheiden, namelijk drie pond parisis of omgerekend zes daglonen van een geschoold ambachtsman in de Brugse bouwnijverheid in de late Middeleeuwen. Een ontradend effect kon het dus niet beogen. Dit was evenmin het geval voor het, nochtans hogere, boetetarief dat de eigenaars van bordelen werd aangerekend, namelijk tien pond parisis. Dankzij de soms forse huurprijzen, waartegen de overheid sporadisch optrad, was dat zo weer teruggewonnen.⁽³⁾

⁽²⁾ Dupont 1996: 52-65.

⁽³⁾ De schoutsrekeningen documenteren maar één enkele zaak tegen huisjesmelkers: in 1469-1470 werden twee eigenaars van kamerwoningen vervolgd wegens de exorbitante huurprijzen die ze de prostituees aanrekenden. Zie Dupont 1996: 117.

De bedoeling van de overheid was inderdaad niet om de prostitutie uit de stad te bannen, maar integendeel om het te controleren door middel van fiscalisering. Het directe, financiële profijt was trouwens minimaal, zowel voor de stad als voor de schout. Veel belangrijker was de sociale en economische betekenis van het hele ontspanningscircuit van bordelen, tavernes en badhuizen in het Bourgondische Brugge. De stadsmagistraat wilde het immers de buitenlandse kooplieden en het hertogelijk hof, wanneer het in Brugge resideerde, zo veel mogelijk naar de zin maken. Ook de eigen poorters frequenteerden de prostitutiehuizen, samen met ambachtslui, scheepslui, boeren en zelfs geestelijken, die in de stad zelf woonden of uit de wijde omgeving kwamen.

1.2 Sociale samenstelling van de Brugse prostitutiescène

De grote meerderheid (86 procent) van de personen die beboet werden wegens het houden van *quade herberghe* of *quaet pleyt*, zoals de rekeningen het uitbaten van een bordeel noemden, waren vrouwen.⁽⁴⁾ Over de sociale samenstelling van de grote groep vrouwelijke boetebetalers hebben we weinig directe gegevens, maar er zijn aanwijzingen dat die erg heterogeen was. Er waren waardinnen van herbergen, badhuizen of wijnkelders bij, die de prostitutie in hun pand tenminste gedoogden en vaak zelfs stimuleerden. Tippelaarsters konden er terecht met hun klant-voor-de-nacht, net zoals ambachtsgezellen met hun liefjes of overspelige echtelieden.

Van een ander type waren de professionele hoerenwaardinnen – vaak ex-prostituees, die zich binnen het milieu omhooggewerkt hadden, zoals blijkt uit enkele Brugse voorbeelden en zoals ook bevestigd wordt in de internationale literatuur.⁽⁵⁾ Het ging om een relatief klein aantal, doorgewinterde bordeelmadams annex maagdenverleidsters, die een vaste waarde waren op de Brugse prostitutiescène en van wie de namen jaar na jaar terugkwamen in de boeteposten van de rekeningen van de stad en die van de schout. Zij rekruteerden jonge meisjes om als prostituee voor hen te werken, en ze deden dat soms op een bijzonder brutale

⁽⁴⁾ Dupont 1996: 107-113. In de Franstalige schoutsrekeningen vinden we geen twee verschillende boetecategorieën met betrekking tot het uitbaten van bordelen, zoals in de stadsrekeningen, maar slechts één. Die is getiteld: ‘tenir ribaudise et maise compaignie’.

⁽⁵⁾ Dupont 1996: 108-111; Otis 1985: 59. Ook de pachters van de stadsbordelen – de hoerenwaarden – in de Duitse steden waren vaak hun ‘carrière’ begonnen als knecht in het bordeel: Schuster 1992: 100-101.

manier, zoals blijkt uit verschillende tussenkomsten van het gerecht vanaf 1467. In het eerste decennium van de zestiende eeuw dijde het gerechtelijk onderzoek uit naar moeders die hun eigen dochters “*tot scande ende te valle hadden gebracht*”, wat tot een reeks ophefmakende rechtszaken leidde. Opvallend daarbij was dat de mannelijke medeplichtigen – de klanten, pooiers of vaders van de misbruikte kinderen – er vaak in slaagden om buiten schot te blijven of tenminste van een publieke schandstraf gespaard te blijven.⁽⁶⁾

Een laatste en omvangrijke categorie van betalers van prostitutieboeten, ten slotte, bestond uit meisjes en vrouwen die voor eigen rekening werkten en die de klanten bij hen thuis ontvingen. Zij woonden alleen in kamerwoningen of deelden een huis met één of meerdere collega's. Sommige van die vrouwen die zelfstandig opereerden, waren gehuwd en prostitueerden zich al dan niet met medeweten van hun echtgenoot. Ook die mannelijke souteneurs kwamen er doorgaans met een standaardboete vanaf.

2 Identificatie van bordeelexploitanten en prostituees in de stads- en schoutsrekeningen van Brugge

Tussen 1385 en 1515 worden in de Brugse stadsrekeningen 1697 boeten voor het uitbaten van een prostitutiegelegenheid geregistreerd. In de rekeningen van de schout vinden we, voor dezelfde periode, 1423 van die prostitutieboeten. Dat het aantal boeten niet gelijk is in beide rekeningen, hoewel het om de dubbele registratie van dezelfde boeten gaat, heeft verschillende oorzaken. Voor sommige jaren zijn de rekeningen van de schout en/of die van de stad verloren gegaan. In sommige jaren werden de stedelijke inkomsten uit boeten verpacht, waarbij de pachter geen detailrekening hoefde in te dienen; hierdoor blijft het aantal boeten en de identiteit van de boetebetalers onbekend. De voornaamste oorzaak van het verschillend aantal boeten in de stads- en schoutsrekeningen is echter de onnauwkeurige registratie en vaker nog de verduistering van inkomsten uit boeten: de ambtenaren registreerden een gedeelte van de geïnde boeten niet en streken de opbrengst ervan zelf op. Hoe groot dat gedeelte, al dan niet bewust niet-geregistreerde boeten is, valt moeilijk te bepalen, net omdat de identificatie van de boetebetalende bordeeluitbaters vaak zo problematisch is. Een louter kwantitatieve vergelijking tussen beide bronnen leert echter dat de schoutsre-

⁽⁶⁾ Dupont 1996: 71-79, 96-99

keningen in de vijftiende eeuw gemiddeld 46 procent minder prostitutieboeten vermelden dan de stadsrekeningen.⁽⁷⁾ Met andere woorden, bijna de helft van de inkomsten uit prostitutieboeten, die aan de vorstelijke schatkist toekwamen, staken de opeenvolgende schouten van Brugge in eigen beurs.

Voor ons verdere betoog is de onderregistratie van bordeexploitanten in de Brugse rekeningen van weinig belang. Het volstaat aan te geven dat we het aantal prostitutieboeten in de rekeningen van elk van beide instellingen – de stad en de schout – eenvoudig hebben samengeteld. Dit levert voor de periode 1385-1515 een totaal van 3120 boeten op. Onder de 3120 boetebetalers vinden we 2850 personen en 270 etablissementen. Het onderscheid tussen beide categorieën is echter niet zo scherp: 150 personen worden geïdentificeerd als “de waard/waardin/vrouwe in <huisnaam>”, zonder toevoeging van de persoonsnaam. Zo vinden we in de rekeningen, bijvoorbeeld, nu eens *Christine in ‘t Boomkin*, dan weer *de vrouwe in ‘t Boomkin*, en ten slotte kortweg *In ‘t Boomkin*.

Dit voorbeeld geeft meteen ook aan dat de wijze van identificatie van de boetebetalers in de rekeningen zeer verscheiden is. Bijna drie bordeelhoud(st)ers op vier worden bij hun voornaam én hun toenaam of bijnaam genoemd. Maar een belangrijke minderheid, ongeveer één bordeexploitant op vijf, draagt enkel een voornaam, eventueel voorafgegaan door een epitheton, zoals *Scone*, *Manke* of *Zeeuse*. Opmerkelijk is verder dat van vier boetebetalers op tien het adres – de huisnaam en/of de straatnaam – wordt vermeld. Hiermee wordt meteen duidelijk, dat de stedelijke en vorstelijke autoriteiten in hun rekeningen de bordeelhoud(st)ers niet enkel wilden *identificeren*, maar ook *localiseren*. De localisatie van de prostitutiegelegenheden wordt in sommige gevallen nog gepreciseerd door ook de namen van de burens te vermelden.

Om de betalers van de prostitutieboeten te identificeren wordt inderdaad een hele waaier van elementen gebruikt. De belangrijkste zijn de voornaam [VN], de toenaam of bijnaam [TN], het epitheton [EP], het (hoofd)beroep [BP], de straatnaam [SN], de huisnaam [HN], en de namen van de burens [BU]. Bijkomende elementen zijn, uiteraard, het geslacht, dat blijkt uit de voornaam of het beroep,

⁽⁷⁾ We vergeleken de som van het aantal geregistreerde boeten in de stads- en schoutsrekeningen voor de jaren 1392-1399, 1401-1410, 1412, 1417-1435, 1439-1466; voor de andere jaren ontbreken de (detail)rekeningen van de stad en/of van de schout geheel of gedeeltelijk.

en verder ook de verwantschap door huwelijk of geboorte (zoon van, dochter van, vrouw van, weduwe van).

De zeven belangrijkste identificatie-elementen worden in wisselende combinaties gebruikt. In totaal kunnen we 37 verschillende combinaties onderscheiden, die we in vijf categorieën kunnen onderbrengen (tussen haakjes het aantal mogelijke combinaties per categorie) :

Cat. 1 : Geen voor-, toe- of bijnaam, enkel adres (6)

Cat. 2 : Enkel voornaam (12)

Cat. 3 : Voornaam en epitheton (4)

Cat. 4 : Voornaam én toenaam of bijnaam (11)

Cat. 5 : Enkel toenaam of bijnaam (4)

Tabel 1 : Registratie en identificatie van bordeelhoud(st)ers in de stads- en schoutsrekeningen van Brugge, 1385-1515

Cat. 1: Enkel adres en geslacht, geen persoonsnaam		
	N	%
01 HN	60	2,1
02 SN	4	0,1
03 HN + BU	2	0,1
04 HN + SN	65	2,3
05 HN + BU	2	0,1
06 HN + SN + BU	17	0,6
Totaal	150	5,3

Cat. 2: Enkel voornaam, geen toenaam		
	N	%
07 VN	37	1,3
08 VN + BP	1	0,0
09 VN + HN	18	0,6
10 VN + SN	218	7,6
11 VN + BU	43	1,5
12 VN + HN + BU	4	0,1
13 VN + BP + HN	2	0,1
14 VN + BP + SN	3	0,1
15 VN + SN + BU	112	3,9
16 VN + HN + SN	21	0,7
17 VN + HN + SN + BU	3	0,1
18 VN + BP + HN + SN	7	0,2
Totaal	469	16,5

Cat. 3: Voornaam en epitheton, geen toenaam		
	N	%
19 EP + VN	54	1,9
20 EP + VN + SN	28	1,0
21 EP + VN + HN + SN	3	0,1
22 EP + VN + SN + BU	12	0,4
Totaal	97	3,4

Cat. 4: Voornaam én toenaam		
	N	%
23 VN + TN	1542	54,1
24 VN + TN + EP	12	0,4
25 VN + TN + BP	20	0,7
26 VN + TN + HN	26	0,9
27 VN + TN + SN	323	11,3
28 VN + TN + BP + BU	1	0,0
29 VN + TN + HN + BU	1	0,0
30 VN + TN + SN + BU	162	5,7
31 VN + TN + HN + SN	8	0,3
32 VN + TN + BP + SN + BU	1	0,0
33 VN + TN + HN + SN + BU	1	0,0
Totaal	2097	73,6

Cat. 5: Enkel toenaam, geen voornaam		
	N	%
34 TN	20	0,7
35 TN + BP	2	0,1
36 TN + SN	14	0,5
37 TN + SN + BU	1	0,0
Totaal	37	1,3

TOTAAL Cat. 1 tot 5	2850	100,0
---------------------	------	-------

Legende

- BP Beroep
- BU Namen van buren
- EP Epitheton
- HN Huisnaam
- SN Straatnaam
- TN Toenaam
- VN Voornaam

2.1 Voor- en toenaam

Een grote meerderheid (73,6 procent) van de vrouwelijke en mannelijk uitbaters van een prostitutiegelegenheid, werd in de stads- en schoutsrekeningen geregistreerd met vermelding van hun voor- én toenaam. Een aantal van hen (18,3 procent van het totaal) wordt bovendien ook gelocaliseerd door vermelding van de straat- en/of huisnaam. De meeste toenames hadden ongetwijfeld een erfelijk karakter. Bij een minderheid was dat nochtans niet het geval en ging het om persoonlijke, niet-erfelijke bijnamen.

Zo draagt 18,4 procent van de boetebetalers (452 personen op een totaal van 3120) een toenaam die rechtstreeks verwijst naar de geografische origine van de naamdrager. Voorbeelden zijn *Tannekin de Schottine*, *Katheline van Sint-Omaers*, *Margriet van der Sluus*, *Margriet de Waelnede* (uit Franstalig gebied afkomstig), *Griete Westvalynx* ('van Westfalen'), *Tanne van Ypre*, *Bette van Brabant*, *Jennine de Hesdin* of *Calle van Muenekereede* ('van Monnikenrede', een Zwinstadje tussen Brugge en Sluis). *A priori* kan niet worden uitgesloten, dat sommige van die toenames toch al een erfelijk karakter hadden. Als evenwel blijkt, dat bijvoorbeeld *Line van Brabant* soms ook *Brabantse Line* wordt genoemd, is het duidelijk dat het om een persoonlijke, geografische bijnaam gaat.

Een andere categorie van toenames van bordeexploitanten zijn de soms erg plastische namen die verwijzen naar een typerend lichaamskenmerk of de reputatie van de naamdrager. In die groep van 58 boetebetalers (2,8 procent van het totaal) treffen we namen aan als *Griete Metten Leepen Hooghen*, ook *Griete Leepooghe* genoemd, *Lysbette Metten Langhen Tanden*, in de (Franstalige) schoutsrekeningen vertaald als *Bette A Long Dens*, en verder *Quade Griete Maect Bistiers* ('maakt arm'), *Marie Metter Muus* ('de gespierde, met gespierde armen'), *Bette Platvoets*, *Trine Metten Pockepitten*, *Barbele Metter Rooder Kake*, *Marie Metten Sproeten*, *Griete Metter Tuten* ('met de [uitgesproken grote of puntige] borsten'), *Maye Metten Kinne* of *Margriet Metten Crommen Halze*. Als vrouwen op hun uiterlijk worden beoordeeld, wat zeker in de prostitutiebranche het geval is, dan moet dat voor de voornoemde naamdragers geen voordeel zijn geweest. De opgesomde lichaamskenmerken maakten alleszins geen deel uit van de vrouwelijke schoonheids canon in de late Middeleeuwen, of balanceerden op de rand ervan.⁽⁸⁾ Gelukkig voor de Brugse prostitutiekland waren er ook (zeldzame)

⁽⁸⁾ Zie hierover de uitstekende synthese bij Van Uytven 1998: 52-83. Het ging overigens niet noodzakelijk steeds om "natuurlijke" lichaamskenmerken. Misschien

uitzonderingen, zoals *Margot Aux Beaux Yeulx*, die zich kon verheugen in een meer flatterende bijnaam.

Beroepsnamen vormen een derde categorie van typische toenames van prostituees en bordeelhoud(st)ers. Het gaat om een kleine groep, meestal van vrouwen, die maar één procent van het totale aantal boetebetalers uitmaken. Ze heten *Trude de Appelkoopeghe* (‘de appelverkoopster’), *Margriet de Cammeghe bachten Carmers* (‘de wolkamster achter het Karmelietenklooster’), *Margriet de Melkeghe* (‘de melkvrouw’) in de *Moerstraet*, *Calle de Melkeghe bachten Sarasynshoofde*, *Adriaen de Mudseeredre* (‘de mutsenmaker’) in *Sheer Jan Miraelstraet*, *Matte Stovejoncwijf* (‘dienstmeid in het badhuis’), *Katheline de Vroedevrauwe*, *Lysbette de Biertappeghe* of, vertaald in het Frans, *Lysbette Vent Cervoise* heten. Het is opnieuw mogelijk dat sommige van die namen al erfelijk geworden waren, maar de nederige status van de vermelde beroepen – overigens typische vrouwenberoepen – en het feit dat ze vertaald worden, zijn indicaties dat het wel degelijk om niet-erfelijke bijnamen ging. Het voorkomen van beroepsnamen geeft aan dat het prostitutiebedrijf voor sommige vrouwen en mannen een (occasionele) bijverdienste was naast hun hoofdberoep.

2.2 Voornaam en epitheton

Naast de grote groep boetebetalers die met voor- en toenaam wordt vermeld, is er een belangrijke minderheid, van één bordeelexploitant op vijf, die in de rekeningen enkel bij de voornaam wordt genoemd. Het ontbreken van een toenaam wordt in één geval op zes gecompenseerd door de vermelding van een epitheton. Dat laatste kan verwijzen naar de geografische origine van de naamdrager, zoals bij *Brabantse Line*, *Cuellensch Christine*, *Hollands Aagkin*, *Schotse Katheline*, *Walsche Marie* of *Zeeusche Jehane*.

Meestal echter reveleert een epitheton een typerend lichaamskenmerk, zoals bij *Cleen Callekin*, *Smalle Bette*, *Groote Aleid*, *Langhe Trude*, *Vette Losie*, *Leepe*

volgde *Barbele Metter Rooder Kake* het voorbeeld van de behaagzieke bijbelse Maria Magdalena, die volgens een dertiende-eeuws passiespel haar toevlucht nam tot “verf (...) die mijn wangen rood zal maken” (geciteerd bij Van Uytven 1998: 64). Of droeg *Griete Metter Tuten* een middeleeuwse versie van de push up-beha, zoals beschreven door de Franse dichter Eustache Deschamps in de tweede helft van de veertiende eeuw (Ibidem).

Griete, Bleeke Perone, Scone Maergriete, Mancke Grielekin, Dobbel Aelkin of Vielle Marguerite. Hier geldt dezelfde opmerking als bij de bijnamen: de (althans naar middeleeuwse opvattingen) minder fraaie uiterlijke kenmerken van vrouwen worden bij de naamgeving genadeloos uitvergroot en bevestigen de visie van de vrouw door de middeleeuwse man als “een som van delen met een dierlijke en veelal erotische connotatie” — waarbij een specifiek lichaamsdeel beeldbepalend blijkt.⁽⁹⁾

Ook de kleur van het haar, de huid of de kledij bepaalden mede het imago van een vrouw en waren daarom een bron van inspiratie bij de naamgeving, met name als het epithetons betrof. *Peersche Bette, Rouge Maykin* of *Zwarte Mine* hadden aan hun voornaam en de hun typerende kleur genoeg om herkend en ook officieel geïdentificeerd te worden. De (veelduidige) symbolische betekenis van kleuren en kleurencombinaties in de Middeleeuwen is bekend. Rood, bijvoorbeeld, was de kleur bij uitstek die liefde verbeeldde, naast andere positieve waarden als moed of trouw.⁽¹⁰⁾ Het was ook het symbool voor het juridisch gezag, want voor de ambtskledij van rechters of gerechtspersoneel werd vaak rood gebruikt, net zoals voor de decoratie van schepenhuisen, zoals in Brugge.⁽¹¹⁾ Roodharigheid had dan weer tal van negatieve implicaties, en zou in de middeleeuwse opvatting een kenmerk zijn van onder anderen hoeren en overspelige vrouwen — passend dus voor *Rouge Maykin*, die in 1477 door de Brugse schout werd beboet wegens *tenir ribauderie* in ‘t Boomkin in de Moerstraat.⁽¹²⁾ Het kon natuurlijk ook zijn dat ze een rode muts of sluier droeg, wat in sommige, vooral Duitse, steden (maar voor zover bekend niet in Brugge) een van overheidswege opgelegd accessoire

⁽⁹⁾ Van Uytven 1998: 60.

⁽¹⁰⁾ Van Uytven 1998: 88. Het essay over kleurensymboliek in de Middeleeuwen in Van Uytven 1998: 83-119 is een geactualiseerde en uitgebreide versie Van Uytven 1984. Pleij 2002 is in ruime mate schatplichtig aan deze publicaties.

⁽¹¹⁾ Van Uytven 1984: 461; Van Uytven 1998: 109. Dat rechters rood droegen, mag echter niet veralgemeend worden. De Brugse magistraat en het stadspersoneel kregen elk ‘seizoen’ (telkens in mei en oktober) een nieuw pak toegemeten. De uitgaven hiervoor vinden we in de jaarrekeningen van de stad. Bij het doorlopen van die jaarlijkse uitgavenposten voor ambtskledij valt op, dat de kleuren waarin het laken werd geveerd, elk jaar verschillend waren. De kleur van het ambtskleed was dus niet exclusief verbonden met de juridische of administratieve functie die de drager bekleedde.

⁽¹²⁾ Pleij 2002: 128. *Rouge Maykin* vond in de rekening van de schout van Brugge over de periode februari 1477 – maart 1478 (Algemeen Rijksarchief Brussel, *Rekenkamers*, nr. 13781, f° 5v)

van hoerenwaardinnen was, om hen publiekelijk herkenbaar te maken.⁽¹³⁾ Rood waren ook de lapjes stof waarmee veroordeelde koppelaarsters in Brugge in de zestiende eeuw waren bekleed tijdens hun tepronkstelling op het schavot.⁽¹⁴⁾

Zwartharige vrouwen werden in de late Middeleeuwen niet bepaald geroemd om de schoonheid van hun haarkleur (blonde lokken waren het ideaal), maar konden wellustige mannen wel bekoren omwille van hun vermeende warmbloedigheid. In Duitse en Dietse volksliederen uit de vijftiende en zestiende eeuw zijn bruine of zwartharige meisjes populair, want “ze zijn toegankelijker voor het minnespel, zelfs voor één nacht en eventueel tegen betaling”.⁽¹⁵⁾ Wat voor donkerharige meisjes gold, gold overigens ook voor “kleine mollige vrouwen”, die in de optiek van de laatmiddeleeuwse man “een erg sensueel temperament” hadden.⁽¹⁶⁾ *Vette Losie*, die we hoger al noemden, of *Vette Griete*, beiden actief op de Brugse prostitutiescène in de jaren 1440, hadden dus wellicht een grotere aantrekkingskracht op de potentiële bordeelbezoeker in die periode dan we (met de laatmiddeleeuwse en ook de hedendaagse schoonheidsnormen voor ogen) misschien zouden vermoeden.

De symboolwaarde van sommige kleuren was haast spreekwoordelijk en droeg nauwelijks nog een verwijzing naar de zichtbare werkelijkheid, althans zo lijkt

⁽¹³⁾ Over de rode muts, zie Robert 1891: 183, 185, geciteerd bij Van Uytven 1984: 462. De verplichting voor prostituees om een rode sluiert te dragen, bestond in Keulen vanaf 1389 (Irsigler & Lassotta 1984: 194-195). In andere steden was het herkenningsteken voor prostituees geel, zoals in Hamburg vanaf 1445 en in Leipzig vanaf 1463 (Schuster 1992: 148), of saffraankleurig, zoals in Cordoba (Menjot 1994: 29). In Venetië moesten pooiers vanaf 1486 een geel hemd dragen (Crouzet-Pavan 1980: 261). De verplichting voor souteneurs om een gele kegelhoed te dragen bestond in Bazel al in 1417 (Schuster 1992: 147). De meeste kledingvoorschriften voor de beoefenaars van “eerloze beroepen” dateren uit de 15de eeuw (Dupont 1996: 37).

⁽¹⁴⁾ Deze strafpraktijk (het behangen van veroordeelde koppelaarsters met rode lapjes) wordt in Brugge voor het eerst toegepast in 1529-30 (zie Naessens 1998: 150-151). Een voorbeeld uit 1543: ARAB, *Rekenkamers*, nr. 13784, f° 14 (rekening van schout Jacob Despars, 12 aug. 1541 - 11 aug. 1543): “*pendu autour d'elle des piechettes de drap rouge designant macquerelaige*”; SAB, *Reeks 192*, Verluudboek II, f° 89v-90: “*ghestelt te wordene up een carre behanghen vooren ende achter met roode lapkins*”.

⁽¹⁵⁾ Van Uytven 1998: 77.

⁽¹⁶⁾ Van Uytven 1998: 76.

het. Nemen we bijvoorbeeld het kleur blauw, dat we in de context van het laatmiddeleeuwse vastenavondfeest ontmoeten in de *Blauwe Schuit*, het narrenschip dat met als maatschappelijk tuig verkleedde feestvierders door de straten van de stad wordt gevoerd. Die negatieve connotatie van blauw – die vandaag overigens nog steeds doorwerkt in uitdrukkingen als *een blauwtje lopen* of *blauwe maandag* – treffen we ook aan in laatmiddeleeuwse persoonsnamen. *Blaeuwe Jan*, een Brugse hoerenwaard uit 1450, hoort daarom in hetzelfde rijtje thuis als *Blauwe Bet*, een Arnhemse snol uit 1455, of blauwe begijnen, een scheldnaam voor prostituees.⁽¹⁷⁾ Ook als krachtterm scoort blauw: “*Ghij bouve, ghij blaue scudde*” (‘blauwe schurk’) roept een Brugse ambachtsman in 1540 beledigend naar de man die hem heeft laten arresteren.⁽¹⁸⁾ In literaire teksten uit die periode wordt de kleur blauw nochtans veeleer geassocieerd met positieve waarden als vreugde, liefde, loyauteit, vrede en voorspoed, en geprezen als het mooiste en nobelste kleur.⁽¹⁹⁾ Mogelijk is de keuze van blauw voor het “inkleuren” van maatschappelijke randfiguren te verklaren als een spottende omkering van het “koninklijk” blauw voor vorsten en de hemelgodin Maria, dat vooral vanaf de veertiende eeuw sociale promotie maakte.⁽²⁰⁾ Maar natuurlijk heeft kleur niet noodzakelijk steeds een symboolwaarde, zelfs niet in de late Middeleeuwen. Blauw was waarschijnlijk ook de kleur voor de kledij van de eenvoudige man in de vijftiende eeuw, gewoon omdat het de goedkoopste kleur was. Op miniaturen uit de Nederlanden uit die periode zien we boeren en arbeiders doorgaans in het blauw gekleed en uit archiefdocumenten weten we dat de lakens waaruit klederen werden vervaardigd, vaker de handen van blauwververs passeerden dan die van roodververs.⁽²¹⁾

Een epitheton kon ten slotte veelzeggend zijn voor het karakter, het temperament of het gedrag van hoeren en hun waardinnen, zoals bij *Quade Calle*, *Proper Jehanekin*, *Droncke Matte*, *Lossche Line* of *Dulle Jennine*. Willige, vurige of nette vrouwen, je kon ze er zo uithalen, dankzij hun naam. Overigens blijkt een epitheton niet voorbehouden aan vrouwelijke naamdragers die het zonder toenaam moeten stellen. Sommige vaste waarden van de Brugse prostitutiewereld

⁽¹⁷⁾ Pleij 2002: 134-135; Pleij 1979. *Blaeuwe Jan* vond ik in SAB, *Reeks 216*, stadsrekening 1450, f° 12.

⁽¹⁸⁾ SAB, *Reeks 192*, Verluudboek II, f° 64v-65v.

⁽¹⁹⁾ Pastoureau 2000: 80.

⁽²⁰⁾ Van Uytven 1998: 114-115; Pastoureau 2000: 55-63.

⁽²¹⁾ Van Uytven 1998: 106-108.

in de vijftiende eeuw zijn gekend onder namen als bijvoorbeeld *Marie Spoorters genaemd Quade Maye* of *Katheline van den Berghe genaemd Cleen Callekin*.

Een tweede en frequenter toegepaste techniek om boetebetalers zonder toenaam te identificeren, is de vermelding van hun adres. Als een bordeexploitant enkel bij zijn of haar voornaam bekend is, wat bij één op vijf boetebetalers het geval is, dan wordt in vier gevallen op vijf naast de voornaam ook het adres geregistreerd. Ten opzichte van het totale aantal boetebetalers gaat het dus om een aandeel van 16,1 procent. Meestal is het de straatnaam die aan de voornaam wordt toegevoegd. Zo wordt 13,1 procent van de boetebetalers geïdentificeerd als *Bette in 't Maagdendal* (een ironische naam voor het bordeelstraatje bij uitstek van de stad), *Calle in 't Commynstraetkin, Nelkin bachten Freren* (‘achter het Minderbroederklooster’), *Perone in de Speilmanstraet, Aelkin in 't Witte Contstraetkin, Trisen in de Sinte Clarestraet, Tanne an 't Reykin bi der Bailge*, enzovoort.

De combinatie van een voornaam en een huisnaam alleen, zoals bijvoorbeeld *Ivete en le Galeyde, Aechte in den Drijnchalhuut, Lysbette in 't Moriaens hooft, Maykin in Corbi, Lysbette in de Potstove* (dit is een met hete lucht verwarmd badhuis) of *Calle in 't Scaepshooft* is veel zeldzamer en komt maar in 0,8 procent van de gevallen voor. De reden hiervoor is eenvoudig : in een grote stad als Brugge hadden verschillende huizen dezelfde naam.⁽²²⁾ Handig is dit niet, vooral niet als de straatnaam evenmin vermeld wordt. Ondubbelzinnige identificatie is op die manier dus niet altijd mogelijk. Dat probleem stelt zich trouwens ook voor sommige straatnamen, die eveneens in het meervoud voorkwamen in Brugge.⁽²³⁾

Om verwarring te voorkomen registreerde de klerk daarom in sommige gevallen – namelijk bij 1,1 procent van alle boetebetalers – naast de voornaam zowel de straatnaam als de huisnaam. Voorbeelden hiervan zijn *Philips in 't Perdekin an*

⁽²²⁾ Een typisch voorbeeld hiervan is *De Kroon*: huizen met die naam vinden we zowel op de Sint-Maartensbilk (1458), in de Oude Burg (1462), in het Maagdendal (1464) en in de Sint-Amandstraat (1479). Als in de rekening enkel de huisnaam is vermeld, en niet de straatnaam, wat tot driemaal toe voorkomt, dan wordt een ondubbelzinnige localisatie een onmogelijke opgave. Zie Dupont 1996: 141, 179.

⁽²³⁾ Voorbeelden zijn straatnamen als *Vlaminckstraetkin, Stovestraetkin* of *Raemstraetkin*, waarvan er in Brugge telkens minstens vier voorkwamen. Zie Gilliodts-Van Severen 1890: 76-78; Dumon 1996: index 13, 16, 17; Dupont 1996: 141, 179.

't Zand bi der Vridachmarct, Lysbette in 't Ketelkin bi den Westvleeshuus, Berten in de Mane in de Nieuwe Gendwech, Margriet ter Bolle an de Baelgestraet of Trude in den Vulenbras in de Nieuwstraet.

Het belang van huisnamen bij het identificeren en localiseren van prostituees en bordeelhoudsters blijkt ook uit het gebruik om aan de voornaam de naam van een *naburig* huis toe te voegen. In de rekeningen vinden we hiervan voorbeelden zoals *Jehane bi der Roder Mauwe, Rosekin bachten Calays, Sykin empres le Nazaret, Mariette bachten le Wulzac, Ide derriere l'Espee* of *Margriet bi den Notebome*. Het feit dat de vermelde huisnaam niet die was van de beboete prostitutiegelegenheid, maar wél die van een naburig pand, hoeft niet te betekenen dat het huis, de herberg of het bordeel in kwestie eenvoudig geen naam had. Sommige adressen waren nu eenmaal bekender dan andere, en fungeerden daarom als referentiepunten in het stedelijk landschap.

Net zoals er een hiërarchie in reputatie bestond tussen de verschillende etablissementen, zo bestond die ook tussen hun uitbaters, en allicht ook tussen de prostituees zelf. De betalers van prostitutieboeten die tot de vaste klanten van de Brugse schout behoorden en die jaar na jaar in diens rekeningen – en in die van de stad – opdoken, vormen een relatief zeldzame soort. Die bekende figuren van de prostitutiescène, en de plaatsen in de stad waar ze te vinden waren, dienden daarom soms als referenties voor het identificeren en localiseren van hun minder illustere collega's, van wie enkel de voornaam was gekend. Een voorbeeld is *Margriet de la Planote*, die minstens van 1399 tot 1408 bordeelhoudster was in het Maagdendal, zoals hoger vermeld het hart van de Brugse rosse buurt, gelegen in de Sint-Niklaaswijk. De stadsrekening van 1402 vermeldt de naam van Margriet de la Planote wegens de betaling van een prostitutieboete en daaronder die van *Bette en Callekin daerbi*. In de stadsrekening van 1408 vinden we de naam van Margriet de la Planote opnieuw, ditmaal gevolgd door die van *Maykin en Lyskin daerbi* en die van *Nesekin daerbi*. Zo'n 1,5 procent van de bordeelhoudsters wordt op die manier geïdentificeerd door vermelding van de voornaam (zonder toenaam) én de naam van een collega bij wie zie in de buurt woont. Het globale aandeel bordeelhoudsters – met of zonder toenaam – dat gelocaliseerd wordt in de buurt van andere bordeelhoudsters, is veel groter en bedraagt 13,5 procent.

De vage plaatsbepaling *daerbi* (*empres* in de Franstalige schoutsrekeningen) is overigens niet eenduidig te interpreteren. Twee mogelijkheden dienen zich aan:

ofwel zijn de vermelde personen bureu die wonen in afzonderlijke huizen of eenkamerwoningen, ofwel zijn het huisgenoten die elk hun eigen kamer hebben in hetzelfde huis. Uit de rekeningen blijkt, dat tot vijf vrouwen *bi* elkaar kunnen wonen, wat lijkt te pleiten voor de laatstgenoemde hypothese. Daar tegenover staat, dat in de plaats van *bi* soms ook *naest* wordt geschreven, wat dan weer de hypothese versterkt dat het om afzonderlijke woonsten zou gaan. In elk geval waren er zeker ook prostituees die met z'n tweeën eenzelfde woning deelden, zoals blijkt uit vermeldingen in de rekeningen als *Hillekin en Idekin up 't Vule Reykin, Callekin en Griele in 't Comynstraetkin* of, zoals we hoger zagen, *Betkin en Callekin daerbi*.

Ten slotte wordt een klein aandeel – 1,3 procent – van alle bordeelhoud(st)ers of prostituees geregistreerd met vermelding van de voornaam zonder meer. De klerk noteerde dus enkel *Matte, Aelkin, Tanne* of *Heilkin*, en voegde daar geen verdere identificatie of localisatie aan toe. Slechts twee keer wordt ook het (hoofd)beroep van de boetebetaler gespecificeerd, namelijk bij *Estienne varlet de poissonniers* ('de viskopersknecht') en *Clais varlet de tisserans* ('de weversknecht').

2.3 Enkel toenaam

Betalers van prostitutieboeten van wie de rekeningen wel de toenaam maar niet de voornaam vermelden, zijn zeldzaam : het gaat slechts om een aandeel van 1,3 procent. Voorbeelden hiervan zijn *joncvrauwe de Caumond* of *de vrouwe van Bormele*. In een handvol gevallen – een bijkomende 0,5 procent – wordt ook een straat- of huisnaam vermeld, zoals bijvoorbeeld bij *vrouwe Roelands in de Angwerstraet*. Titels als *vrouwe* of *joncvrauwe*, gevolgd door een toenaam, kunnen wijzen op een hoger sociaal milieu van de naamdrager, zonder evenwel adeldom te impliceren. *Vrouwe* of *joncvrauwe* zijn dan de vrouwelijke equivalenten van *heer* of *mesire*. Dat is echter niet steeds het geval, want een *vrouwe* kan ook gewoon de 'waardin' van een herberg zijn (zie verder 2.4). In de Brugse registers van belastingplichtigen uit 1394-1396, vinden we bijvoorbeeld namen als *de vrouwe van de Roden Hoede, de vrouwe van Lisseweghe* of *de vrouwe van Gassoenge* ('Gasconne').⁽²⁴⁾ Die namen verwijzen duidelijk naar de naam van het etablissement dat ze uitbaten. Uit dezelfde belastingregisters blijkt echter ook dat vrouwelijke naamdragers die als *vrouwe* of *joncvrauwe* worden geregistreerd, gemiddeld dubbel zoveel belasting betaalden dan andere vrou-

⁽²⁴⁾ De eerste naam is die van een belastingplichtige van de *pointinghe* (vermogens

welijke belastingplichtigen, en zich vaker ook in een hogere belastingklasse situeerden.⁽²⁵⁾ Aangezien de verschuldigde som werd vastgesteld in verhouding tot het vermogen, mogen we besluiten dat *vrouwen* en *joncvrouwen* frequenter uit welgestelde sociale milieus afkomstig waren dan vrouwelijke naamdragers zonder die titel.

2.4 Enkel huisnaam

We noteerden al dat 150 – of 5,3 procent – van de 3120 betalers van prostitutieboeten niet geregistreerd werden als individu, maar als waard of waardin van dit of dat etablissement. In die gevallen wordt dus niet de naam van de uitbater vermeld, maar enkel de naam van het bordeel, de herberg of het badhuis en eventueel ook de straatnaam. Voorbeelden uit de stadsrekeningen zijn *de waardin in 't Reepkin* of *de waard in de Pollepele in de Maegdestraet*. In de schoutsrekeningen vinden we voorbeelden als *l'hoste au Tognelet* en *l'hostesse a l'Espee en le Angwerstraet*.

2.5 Conclusies

We vatten hier de voornaamste karakteristieken samen van de wijze waarop in laatmiddeleeuwse administratieve bronnen voor de stad Brugge bordeelexploitanten en prostituees worden geïdentificeerd. We nemen beide persoonscategorieën inderdaad samen, omdat ze in de rekeningen nu eenmaal moeilijk te onderscheiden zijn. Overigens zijn bordeelhoudsters vaak ex-prostituees, zoals

belasting) in het Sint-Jakobszestendeel, een van de zes stadswijken van Brugge (zie De Meyer & Vanderpijpen 1972: 181). De twee andere namen komen uit het (onuitgegeven) *pointinghe*-register van het Sint-Donaaszestendeel, meer bepaald uit raadsmanchap (dit is een onderverdeling van het zestendeel) van Jan Binsse (SAB, *reeks* 252).

⁽²⁵⁾ *Joncvrouwen* en *vrouwen* in de registers van het Sint-Jacobs-, Sint-Niklaas en Onze-Lieve-Vrouwzestendeel betaalden gemiddeld respectievelijk 2,86 en 2,20 schellingen parisis (of denieren groten Vlaams), tegenover (slechts) 1,08 in het geval van de vrouwelijke belastingplichtigen die met voor- en toenaam, maar zonder titel werden geregistreerd (mijn berekeningen op basis van de gegevens in De Meyer & Vanderpijpen 1972). Die laatste groep (tegelijk de overgrote meerderheid van de vrouwelijke belastingplichtigen) behoorde voor 99 % tot de laagste belastingklasse (gevormd door degenen die minder dan 3 s.par. per week betaalden). Bij *vrouwen* (73,5 %) en vooral *joncvrouwen* (48 %) was het aandeel minvermogenden duidelijk minder groot.

we eerder opmerkten.⁽²⁶⁾ In die zin vormen beide categorieën veeleer leeftijdsgroepen, of achtereenvolgende fasen van een carrière in het prostitutiebedrijf, dan beroepsgroepen.

- 1) Eén boetebetaler op vijf wordt geregistreerd zonder vermelding van zijn of haar toenaam of bijnaam; in de plaats van de toenaam komt soms een epitheton, maar meestal – in 84 procent van de gevallen – een straat- en/of huisnaam.
- 2) De vermelding van het adres dient niet enkel om boetebetalers zonder toenaam te kunnen identificeren. Ook van bordeelhoud(st)ers die met voor- én toenaam (of bijnaam) worden geregistreerd, wordt in één geval op vier eveneens de naam van de straat en/of het huis vermeld.
- 3) Epithetons of bijnamen komen niet zo frequent voor, namelijk in 6,1 procent van de gevallen, maar toch zijn ze typisch voor naamdragers uit marginale milieus en geven ze uitdrukking aan hun lage sociale status. van de naamdragers. Epithetons of bijnamen zijn soms neutraal, bijvoorbeeld wanneer ze verwijzen naar de geografische herkomst. Meestal echter geven ze een – vaker negatief dan positief – waardeoordeel over het fysieke uitzicht, het karakter of het gedrag van de naamdragers. Dergelijke epithetons of bijnamen zijn zelden flatterend, maar integendeel pejoratief en seksistisch gekleurd.

Uit bovenstaande conclusies kan worden afgeleid, dat de wijze waarop bordeelhoud(st)ers en prostituees in de stads- en schoutheuten worden geïdentificeerd, de blik verraadt waarmee de autoriteiten hen bekijken. Het is een controlerende blik, die wil weten waar je hen kunt vinden (in welke buurten, in welke straten, in welke etablissementen); wie bij wie in de buurt zit, of anders gezegd, waar er prostitutieconcentraties zijn; waaraan ze te herkennen zijn (hun uiterlijke kenmerken); waarvoor ze gereputeerd zijn (hun karakter, temperament, gedrag, vaardigheden); waar ze vandaan komen (de plaats of streek van herkomst); wat hun andere beroepsbezigheden zijn (in het geval van de occasionele prostituees of de bordeelhoudsters die bijklussen). We beschikken voor het laatmiddeleeuwse Brugge dan wel niet over een echte “gouden gids” van de prostitutie – zoals bijvoorbeeld voor Venetië wél het geval is met de publicatie, in 1535, van een “catalogo”, die ten behoeve van de geïnteresseerde bezoeker van de dogenstad de prijzen, kwaliteiten en adressen van alle courtisanes opsomt

⁽²⁶⁾ Cf. *supra*, noot 5.

–, toch komen de Brugse bronnen van de sociale boekhouding uit die periode aardig in de buurt.⁽²⁷⁾

Dat de naamgeving van prostituees en bordeexploitanten de overheidscontrole op het stedelijk prostitutiebedrijf vergemakkelijkt, is enkel mogelijk door de specifieke kenmerken van de naamgeving binnen het marginale milieu waarin die vrouwen (en mannen) leven, wonen en werken. Voor alle duidelijkheid : de stedelijke of vorstelijke ambtenaren, belast met het toezicht op de prostitutie, *gebruiken* de epithetons of bijnamen van prostituees of bordeexploitanten wel en nemen ze over in hun rekeningen, maar *vinden* ze niet zelf uit. Dat gebeurt immers door de sociale omgeving van prostituees, bordeexploitanten, klanten, burens, vrienden, familieleden, enzovoort. Dat blijkt ten andere ook uit vermeldingen als *Barble dit au commun Barbette* ('Barbel die men gewoonlijk Barbette noemt') of *une nommee Loyze* ('ene genaamd Loyze'). Natuurlijk kennen de sergeanten van de schout en de stedelijke *kolfdraggers*, die voor de ordehandhaving instaan, het prostitutiemilieu van de stad, al is het maar omdat bordeexploitanten veel zien en horen, en daarom vaak bruikbare informanten zijn bij het onderzoek naar criminele feiten.⁽²⁸⁾

(27) *Tariffa de le puttane, ovvero ragionamento del forestiere e del gentil huomo : nel quale si dinota il prezzo e la qualità di tutte le cortigiane di Venezia, col nome delle ruffiane...*, stampato nel nostreo emisfero l'anno 1535 del mese di agosto. Van dit werk, toegeschreven aan de Padua afkomstige Antonio Cavallino, bestaan twee edities, uit 1884 en 1911, met de originele, Italiaanse tekst en een Franse vertaling. Zie Larivaille 1975: 23-24. In 1570 werd opnieuw zo'n wie-is-wie in de Venetiaanse prostitutiewereld gepubliceerd door een anoniem auteur. Zie Casagrande di Villaviera 1969: 275 e.v.

(28) Dat komt bijvoorbeeld treffend naar voor uit de bewaarde notulen van de 'doorgaande waarheid', een juridische betichtingsprocedure die elk jaar gehouden werd in, onder andere, de juridische enclaves van de heerlijkheid van het Proosse binnen Brugge. Bordelen waren daarenboven vaak het toneel van dronkenschap, geweld, afpersing en heling, waardoor de uitbaters vaak 'geprivilegieerde' getuigen waren van strafbare praktijken tijdens avondlijke uren en op heimelijke plaatsen. Zie Dupont 1996: 69, 113-114.

3. Vergelijking met een sociaal gemengde testgroep

Om aan te tonen hoe specifiek de naamgeving binnen het laatmiddeleeuwse prostitutiemilieu was, kunnen we ter vergelijking de naamgeving in een sociaal gemengde testgroep onderzoeken. Als testgroep gebruiken we de vrouwelijke daders van gewelddelicten, die wegens hun bestraffing met een geldboete in de Brugse schoutsrekeningen werden geregistreerd. Die geldboeten waren de grafelijke standaardboeten van drie pond, elf en een half pond of zestig pond *parisis*. Hiermee werden verschillende soorten gewelddelicten bestraft, die we nu zouden catalogeren als ‘slagen en verwondingen’.⁽²⁹⁾ De opbrengst van die boeten werd verdeeld, net zoals in het geval van de prostitutieboeten en volgens dezelfde verdeelsleutel, tussen de schout, als vertegenwoordiger van de graaf, en de stad. Van 1385 tot 1515 registreerden de opeenvolgende schouten van Brugge 5432 van dat soort geldboeten wegens gewelddelicten.⁽³⁰⁾ Hiervan werden er 598 betaald door vrouwelijke daders. De meerderheid van hen (63 procent) had feiten gepleegd die strafbaar waren met de lichtste boete van drie pond *parisis*. Het ging om handgemeen en aan de haren trekken, het soort van “doordeweeks” gewelddadig gedrag, dat uit het onderzoek naar voren komt als typisch vrouwelijk.⁽³¹⁾

Directe gegevens over het sociaal profiel van de vrouwelijke daders van geweldpleging zijn maar in beperkte mate voorhanden: de leeftijd, het beroep of de sociale status van die boetebetalers werden zelden expliciet vermeld in de rekeningen. In die omstandigheden is een diepgravende sociologische analyse niet mogelijk. We moeten ons daarom baseren op indicaties, zoals de motieven die de schout in zijn rekening aanhaalt om het wettelijk voorziene boetebedrag te milderen (*composeren*). Sociale motieven, zoals de armoede van de vader, zijn jeugd, ouderdom of ziekte, zijn gezinslast of vreemde herkomst komen het meest frequent aan bod. Hieruit blijkt dat de samenstelling van zowel de vrouwelijke als mannelijke dadergroep erg heterogeen was. Dat beeld wordt ook bevestigd door

⁽²⁹⁾ Zie Van Caenegem 1954: 209-219.

⁽³⁰⁾ ARAB, *Rekenkamers*, nrs. 13675-13689 en 13769-13783. De analyse van de strafrechtelijke boeten in Brugse schoutsrekeningen komt aan bod in: Dupont 2004.

⁽³¹⁾ Ter vergelijking: van de mannelijke daders pleegde nog geen 22 procent gewelddaden strafbaar met de lichtste boete van 3 pond *parisis*; de overige 78 procent pleegde zwaardere feiten, strafbaar met de boeten van 11,5 of 60 pond *parisis*.

ander onderzoek, bijvoorbeeld dat van de vorstelijke genadebrieven, afgeleverd aan de daders van doodslag.⁽³²⁾

We vergelijken dus twee groepen vrouwelijke naamdragers uit het laatmiddeleeuwse Brugge. Beide groepen werden in de schoutsrekeningen (1385-1515) geregistreerd wegens de betaling van een bepaalde geldboete. De eerste groep zijn de 598 vrouwelijke daders van gewelddelicten, de tweede groep de 2452 bordeelhoudsters en prostituees. Die twee groepen vormen uiteraard geen exclusieve, elkaar uitsluitende categorieën. Onder de daders van gewelddelicten bevinden zich immers ook bordeelhoudsters en prostituees, zoals we dadelijk zullen aantonen. Die laatsten vormen niettemin maar een klein gedeelte van de veel grotere en bovendien heterogeen samengestelde groep van vrouwelijke geweldplegers.

Eerst vergelijken we de wijze waarop beide groepen vrouwen in de rekeningen worden geïdentificeerd aan de hand van vier criteria: de afwezigheid van een toe- of bijnaam, de aanwezigheid van een epitheton, de vermelding van een straat- of huisnaam, en de verwijzing naar de streek of plaats van herkomst, hetzij expliciet vermeld, hetzij impliciet in het epitheton of de bijnaam. Daarna vergelijken we de frequentieverdeling van de voornaamsvormen in beide groepen. Zo een frequentieverdeling is in de eerste plaats indicatief voor de leeftijdsopbouw van een groep.⁽³³⁾ In tweede instantie kan het ook een graadmeter zijn voor de sociale status van de groepsleden.

3.1 Wijze van identificatie

Uit de cijfers in Tabel 2 blijkt duidelijk hoe verschillend beide groepen van vrouwelijke naamdragers, nochtans door dezelfde instantie, werden geregistreerd. Het aandeel vrouwen geregistreerd zonder toenaam bedraagt ruim 23 procent in het geval van bordeelhoudsters en prostituees, en maar 2,7 procent in het geval van daders van geweldpleging. Het tweede criterium, de aanwezigheid van een

⁽³²⁾ Zie Muchembled 1989: 39-40. De auteur noteert dat “la violence, comme le cimetière, se situe au centre même des communautés d’habitants. Elle est une dimension inéluctable de l’existence”. Daders van gewelddelicten vinden we, volgens Muchembled, in brede lagen van de bevolking en niet zozeer in marginale milieus. Hij noemt gewelddadig gedrag “des conduites proches de la vie ordinaire et non pas d’une criminalité sur les franges du normal.”

⁽³³⁾ Zie Dupont 2001: 111-217. Specifiek voor vrouwenamen raadplege men pp. 141-144, 152-154 en 160-162.

epitheton, scoort procentueel ook vier keer hoger in de eerstgenoemde groep vrouwelijke naamdragers dan in de laatstgenoemde. Het verschil tussen beide groepen is nog het meest uitgesproken wat de frequentie van een adresvermelding betreft, het derde criterium dus. Meer dan een derde – 37,5 procent – van alle beboete bordeelhoudsters en prostituees worden gelocaliseerd door opgave van de straat- en/of huisnaam. Als het daarentegen om daders van gewelddelicten gaat, worden de adresgegevens nagenoeg nooit de moeite waard geacht om geregistreerd te worden. Het vierde en laatste criterium – de aanwezigheid van een verwijzing naar de plaats of streek van herkomst in het epitheton, de toenaam of bijnaam – lijkt dan weer minder grote verschillen tussen beide groepen op te leveren. Vrouwennamen die aan dat criterium beantwoorden, behoren toe aan 13 procent van de vrouwen beboet wegens geweldpleging en aan 18,4 procent van de vrouwen in het prostitutiecircuit.

Tabel 2: Aanwezigheid van specifieke elementen bij de identificatie van vrouwen (Brugge, 1385-1515)

	Vrouwelijke daders van gewelddelicten		Bordeelhoudsters en prostituees	
	N	% van totaal (N = 598)	N	% van totaal (N = 2452)
Geen toe- of bijnaam	17	2,8	575	23,4
Epitheton	6	1,0	100	4,1
Straat- en/of huisnaam	2	0,3	920	37,5
Geografisch herkomst in naam	78	13,0	452	18,4

Opmerking: de vier identificatie-elementen (in de linkerkolom) zijn geen elkaar uitsluitende categorieën, want ze worden ook *gecombineerd* (zie voor wat de bordeelhoud(st)ers betreft, een overzicht van de mogelijke combinaties in Tabel 1). Bovendien gaat het in bovenstaande tabel om een *selectie* van (volgens ons specifieke) identificatie-elementen, en dus niet om een uitputtende lijst (hiervoor verwijzen we opnieuw naar Tabel 1). Dit verklaart waarom de som van de percentages (in de derde en vijfde kolom van bovenstaande tabel) niet gelijk is aan 100.

De verschillen tussen beide groepen worden nog uitvergroot als we rekening houden met het feit dat er zich onder de vrouwelijke daders van gewelddelicten – zoals hoger opgemerkt – ook heel wat bordeelhoudsters en prostituees bevinden. *Grande Carstine*, *Lossche Jenette*, *Grote Bette*, ook *la Grande Bete de l’Esthuve*

genoemd, *Walsche Maye*, *Zeeusche Griete* en *Inghelsche Bette* zijn de zes vrouwen met een epitheton die een boete wegens geweldpleging betaalden; vier van hen zijn ook bekend als bordeelhoudster of prostituee. *Colette en Trognette up de Vlamingdam*, de enige twee vrouwelijke geweldplegers van wie behalve de voornaam ook de straatnaam is vermeld, horen eveneens in de Brugse prostitutiewereld thuis.

Hetzelfde geldt voor 24 van de 78 – dat is 30 procent – van de wegens geweldpleging beboete vrouwen van wie we de plaats of streek van herkomst kennen via hun bijnaam of epitheton. De overige 54 vrouwen, die dus geen aantoonbare band met het prostitutiemilieu hadden, maken negen procent uit van het totale aantal vrouwelijke daders van gewelddelicten. Dat is precies de helft van het aandeel bordeelhoudsters en prostituees met een naam die verwijst naar de geografische origine. Met andere woorden, op basis van de naamgeving blijkt het aandeel immigranten in het Brugse prostitutiebedrijf dubbel zo groot als in de lage klasse en de lage middenklasse van de stedelijke samenleving, waarin we de beboete geweldplegers in hoofdzaak aantreffen. Een analyse van het geografisch rekruteringsbereik van het Brugse prostitutiebedrijf leert dat de helft van de vreemde prostituees en bordeelhoudsters afkomstig was van over de grenzen van het graafschap Vlaanderen en dat ruim één op vijf zelfs van buiten de Nederlanden kwam.⁽³⁴⁾ De internationale samenstelling van de stedelijke prostitutiepopulaties is overigens een algemeen gegeven voor het laatmiddeleeuwse Europa.⁽³⁵⁾ De Franse historicus Jacques Rossiaud suggereert zelfs, en wellicht niet ten onrechte, dat in de laatmiddeleeuwse stad de bordelen verhoudingsgewijs de grootste concentratie aan vreemdelingen telden.⁽³⁶⁾

⁽³⁴⁾ Dupont 1996: 132.

⁽³⁵⁾ Er bestaan niettemin regionale verschillen: de Duitse stadsbordelen rekruteerden vooral lokaal; de steden van de Languedoc trokken prostituees aan die afkomstig waren uit geheel Zuidwest-Frankrijk; Dijon, Avignon en andere stedelijke centra in de Franse Rhône-vallei hadden een nog grotere aantrekkingskracht, die in de tweede helft van de vijftiende eeuw tot aan de zuidelijke gewesten van de Nederlanden reikte; de Noord-Italiaanse grootstad Firenze ten slotte, was nog het meest internationaal georiënteerd, vooral dan in de eerste helft van de vijftiende eeuw, toen de meerderheid van de werknemers in het stedelijk prostitutiebedrijf uit Frankrijk, de Nederlanden en Duitsland afkomstig was. Zie Schuster 1992: 83; Otis 1985: 64; Rossiaud 1976: 303; Chiffolleau 1984: 187; Trexler 1981: 988; Dupont 1996: 136-137.

⁽³⁶⁾ Rossiaud 1988: 47.

3.2 Voornaamsvormen

De naamgeving in het prostitutiemilieu vertoont nog meer bijzondere kenmerken. Ook wat de morfologie van de voornamen betreft, zijn er grote verschillen op te merken tussen de groep bordeelhoudsters en prostituees enerzijds en de testgroep van vrouwelijke daders van geweldpleging anderzijds. We onderscheiden vier types voornaamsvormen: diminitiefformen, verkorte vormen, (niet-diminutivisch) afgeleide vormen, en volle vormen. Vervolgens maken we in beide groepen van vrouwelijke naamdragers een frequentieverdeling van de voornamen volgens het type voornaamsvorm.⁽³⁷⁾ Die oefening levert de cijfers in Tabel 3 op.

Het grote verschil in voornaamgeving tussen beide groepen zit niet in het aandeel diminitiefformen of anderszins afgeleide voornaamsvormen, dat ongeveer gelijk is (of onbestaande) in beide groepen, maar wel in het aandeel verkorte vormen. In vergelijking met de testgroep van vrouwelijke geweldplegers, worden bordeelhoudsters en prostituees meer dan dubbel zo vaak met een voornaam in de verkorte vorm geregistreerd (42,9 procent tegenover 17,2). Het logische gevolg hiervan is, dat het aandeel volle naamsvormen in de laatstgenoemde groep (38 procent) heel wat lager ligt dan in de eerstgenoemde (68,1 procent).

Vrouwen die *Calle*, *Bette*, *Griele*, *Line* of *Maye* heten, blijken bijzonder goed vertegenwoordigd in het Brugse prostitutiemilieu: een bordeelhoudster op drie draagt een voornaam uit dat rijtje van vijf. De populariteit van verkorte voornaamsvormen in een marginaal milieu, zoals dat van de prostitutie, kan worden geïllustreerd aan de hand van de naam van de heilige Catharina in al haar Middelnederlandse varianten. Die vrouwennaam komt in beide groepen van naamdragers voor, zowel in de volle vorm (*Katheline* en *Catherine*), in de verkorte vorm (*Line* en *Calle*), als in de diminutiefform (*Linekin* en *Callekin*). Alleen is de frequentieverdeling van de voornaamsvarianten in elk van beide gevallen sterk

⁽³⁷⁾ Voor het bepalen van het type voornaamsvorm van elke vrouwennaam, refereer ik aan de lijst gepubliceerd in bijlage van: Dupont 2001: 179-213. Twee voornamen uit die lijst, namelijk *Maye* en *Lauwerette*, werden respectievelijk als afgeleide vorm en diminutiefform gecatalogeerd. Die typering heb ik nu herzien. *Maye* zou ik veeleer als een verkorte vorm (van *Marie*) willen beschouwen, naar analogie van *Margriet-Griele* of *Kateline-Calle*. *Lauwerette* lijkt mij, ondanks het *-ette* suffix, geen diminutiefform, maar een volle vorm, namelijk de feminisering van (de eveneens volle naamsvormen) *Lauwers* of *Lauwereins*.

verschillend (zie Tabel 4). In een “doorsnee” groep van vrouwelijke naamdragers, zoals bijvoorbeeld de daders van geweldpleging er een zijn, is een voornaam in de volle vorm de norm. Als honderd vrouwen in het vijftiende-eeuwse Brugge dezelfde voornaam dragen als de mystieke non uit Siëna, dan zijn er 65 bij die *Katheline* voluit heten, 21 *Line* of *Calle* en veertien *Linekin* of *Callekin*. Gaan we die honderd vrouwen met de naam Catharina echter zoeken in de bordelen en badhuizen van de Zwinstad, dan zullen we maar 23 *Kathelines* of *Catherines* vinden tegenover liefst 68 *Lines* of *Calles* en ten slotte nog tien *Linekins* of *Callekins*. In dit voorbeeld is een volle voornaamsvorm dus drie keer frequenter aanwezig in brede lagen van de vrouwelijke bevolking dan in de prostitutiewereld; een verkorte voornaamsvorm daarentegen, komt bij ‘nette burgervrouwen’ maar half zo vaak voor als bij prostituees of hun “madams”.

Tabel 3: Frequentieverdeling van voornamen volgens type voornaamsvorm (Brugge, 1385-1515)

	Vrouwelijke daders van gewelddelicten		Bordeelhoudsters en prostituees	
	N	%	N	%
Diminutievorm	71	11,9	309	12,6
Verkorte vorm	105	17,2	1051	42,9
Afgeleide (niet-diminutivische) vorm	5	0,8	24	1,0
Volle vorm	407	68,1	932	38,0
Geen voornaam	10	1,7	136	5,5
Totaal (som)	598	100,0	2452	100,0

Tabel 4: Frequentieverdeling van variante voornaamsvormen van *Katheline* (Brugge, 1385-1515)

	Vrouwelijke daders van gewelddelicten		Bordeelhoudsters en prostituees	
	N	%	N	%
Callekin / Linekin	14	14,4	57	9,8
Calle / Line	20	20,6	395	67,6
Katheline / Catherine	63	64,9	132	22,6
Totaal (som)	97	100,0	584	100,0

Hoe kunnen we dit fenomeen nu verklaren? Hebben de vrouwen uit de prostitutiebranche een jonger profiel dan de vrouwelijke daders van gewelddelicten, en zijn verkorte voornaamsvormen daarom beter vertegenwoordigd in de eerste groep dan in de laatste? Of heeft het gebruik van verkorte voornaamsvormen in het prostitutiemilieu veeleer een stilistische functie en drukken ze een negatieve gevoelswaarde uit?

Beginnen we met de eerste hypothese. Elders heb ik gemeend te kunnen aantonen dat het voorkomen van variante voornaamsvormen in administratieve documenten uit de late Middeleeuwen kan worden verklaard vanuit de semantische functie van een voornaamsvorm, namelijk als indicator van de leeftijdsgroep waartoe de naamdrager behoort.⁽³⁸⁾ Die relatie tussen leeftijd en voornaamsvorm blijkt echter heel wat minder eenduidig bij vrouwelijke naamdragers dan bij mannelijke. Schematisch evolueert de voornaamsvorm van een mannelijke naamdrager van een diminutiefvorm naar een volle vorm, eventueel via een verkorte vorm of augmentatiefvorm als tussenstadium. Mannen ouder dan vijftig jaar werden in administratieve documenten in de regel met een voornaam in de volle vorm geregistreerd. Bij vrouwen in dezelfde leeftijdscategorie was dit lang niet altijd het geval: tien tot twintig procent van de volwassen vrouwen ouder dan vijftig behield een voornaam in de diminutiefvorm. Bovendien evolueren vrouwennamen, in tegenstelling tot mannennamen, niet noodzakelijk steeds in dezelfde zin, namelijk van variante (“jonge”) vormen naar volle (“volwassen”); ook het omgekeerde kwam voor. Enkele voorbeelden uit het Brugse prostitutiemilieu kunnen dit illustreren: de bordeelhoudster Geertrude Heghels bijvoorbeeld, die vanaf haar vijftigste *Trukin* wordt genoemd, of haar collega Marie Vroylands, van wie de voornaam verandert in *Maye* als ze tweeënvijftig jaar wordt, en die op haar zesenzestigste als *Maykin* eindigt.⁽³⁹⁾

Belangrijk is evenwel de vaststelling, dat het aandeel verkorte of augmentatiefvormen in een groep vrouwelijke naamdragers *geen enkele indicatie* geeft van het leeftijdsprofiel van de groep; enkel het aandeel diminu-

⁽³⁸⁾ Dupont 2001: 155 e.v.

⁽³⁹⁾ Dupont 2001: 142. De geciteerde voorbeelden zijn niet afkomstig uit de Brugse schoutsrekeningen, die immers geen leeftijden van bordeelhoudsters vermelden, maar wel uit de notulen van de ‘doorgaande waarheid’, een betichtingsprocedure die jaarlijks werd gehouden op de juridische enclaves van de heerlijkheid van het Proosse binnen Brugge.

tiefvormen kan hiervoor indicatief zijn, op voorwaarde tenminste dat dat aandeel minimum veertig procent bedraagt. Welnu, in beide groepen naamdragers die we hier bestuderen, ligt het aandeel diminutiefvormen ver onder deze drempel: zowel van de vrouwen uit het prostitutiebedrijf als van degenen die een geldboete betaalden wegens geweldpleging, draagt gemiddeld maar twaalf tot dertien procent een voornaam in de diminutiefvorm.

Een andere conclusie van het onderzoek naar de aanwezigheid van variante vormen van vrouwennamen in administratieve bronnen en hun (semantische, stilistische en/of distinctieve) betekenis, heeft betrekking op de sociale status van de vrouwelijke naamdragers en, in afgeleide orde, ook op hun leeftijd. We stellen namelijk vast, dat de voornamen van *gehuwde vrouwen* of *weduwen* zelden – namelijk in minder dan drie procent van de gevallen – in een verkorte of augmentatief afgeleide vorm werden geregistreerd, zelfs niet als het ging om delinquente vrouwen. Deze vaststelling is gebaseerd op onderzoek van drie verschillende reeksen administratieve bronnen uit de late Middeleeuwen, uitgaande van drie verschillende instellingen en voor een periode van meer dan anderhalve eeuw, hetgeen de invloed van het registratiegedrag of de attitude van een bepaalde instantie, *a fortiori* die van de individuele klerk, minimaliseert.⁽⁴⁰⁾ Wat geldt voor gehuwde vrouwen of weduwen, geldt trouwens ook voor een doorsnede van de volwassen vrouwelijke bevolking in het vijftiende-eeuwse Brugge, zoals we die bijvoorbeeld aantreffen in de stadswijk en juridische enclave van het Oostproosse. De vrouwen van het Oostproosse die aanwezig zijn op de jaarlijks gehouden *doorgaande waarheid*, een publieke betichtingsprocedure, en die allen tenminste zeventien jaar oud zijn, dragen zeer zelden – in één procent van de gevallen – een voornaam in een verkorte of augmentatief afgeleide vorm.⁽⁴¹⁾

Uit de voorgaande vaststellingen kan worden afgeleid, dat er maar twee mogelijke verklaringen overblijven om het grote aandeel verkorte voornaamsvormen in een groep vrouwelijke naamdragers te verklaren – verklaringen, die elkaar overigens niet uitsluiten. De eerste verklaring sluit aan bij de semantische functie van voornaamsvarianten en suggereert, dat verkorte vormen typisch zouden zijn voor alleenstaande of ongehuwd samenwonende vrouwen. Vrouwen met die sociale status zouden dus talrijk vertegenwoordigd zijn onder de bordeelhoud-

⁽⁴⁰⁾ Dupont 2001: 153-154.

⁽⁴¹⁾ Dupont 2001: 143.

sters en prostituees. De tweede verklaring sluit aan bij de stilistische functie van voornaamsvarianten en suggereert, dat verkorte voornaamsvormen op negatief-affectief geladen zouden zijn. Ze zouden gevoelens van minachting, spot of afstoting vertolken, of attitudes van grofheid, gemeenheid of stoerheid. Doorgaans worden dergelijke connotaties echter geassocieerd met augmentatiefvormen, en niet met verkorte vormen.⁽⁴²⁾ De zeldzaamheid van augmentatief afgeleide voornaamsvormen bij vrouwelijke naamdragers – in een willekeurige, voldoende grote populatie heeft dat soort variante voornaamsvormen een aandeel van niet méér dan één procent – kan de reden zijn waarom de stilistische functie ervan overgenomen wordt door verkorte vormen.

Met andere woorden, het gaat er om dat augmentatiefvormen van *mannennamen* wél frequent voorkomen, maar van *vrouwennamen* haast nooit. Omgekeerd komen verkorte vormen van vrouwennamen veel vaker voor dan van mannennamen. De som van beide variante vormen (augmentatief- en verkorte vormen) is voor mannelijke en vrouwelijke naamdragers ongeveer gelijk. Deze vaststelling brengt ons tot de hypothese, dat dezelfde stilistische functie die de augmentatiefvorm vervult bij mannelijke naamdragers, bij vrouwelijke naamdragers door de verkorte vorm wordt vervuld. (Een logisch gevolg is dan, dat de verkorte vorm bij mannelijke naamdragers minder een stilistische functie heeft dan bij vrouwelijke naamdragers).

4 Epiloog

Uit mijn betoog moet duidelijk zijn geworden, zo hoop ik althans, dat de naamgeving van vrouwen in het prostitutiemilieu van een grote stad als Brugge in de late Middeleeuwen en hun identificatie door de stedelijke en vorstelijke autoriteiten, bijzondere kenmerken vertoont. Voornamen, toe- of bijnamen en epithetons van bordeelexploitanten en prostituees blijken inderdaad zeer karakteristiek te zijn. Bij wijze van epiloog wil ik enkele factoren naar voor schuiven, die volgens mij de aparte positie verklaart, die die groep van vrouwelijke naamdragers inneemt. Die factoren zijn aan elkaar gelinkt en kunnen uiteindelijk worden teruggebracht tot de marginale positie of tenminste de lage graad van sociale integratie van bordeelhoud(st)ers en prostituees in de stedelijke samenlevingen van de late Middeleeuwen.

⁽⁴²⁾ Leys 1968: 2-17; vgl. Dupont 2001: 111-112.

Een belangrijke factor is zeker de grote geografische mobiliteit van vrouwen in de laatmiddeleeuwse prostitutiewereld. We noteerden al dat het Brugse prostitutiebedrijf tijdens de vijftiende eeuw een zeer breed, internationaal rekruteringsbereik had. De bordelen en badhuizen van de stad waren bevolkt door meisjes die afkomstig waren uit een Europees gebied dat zich uitstrekte van Schotland en Bretagne in het westen tot Brandenburg in het oosten, en van Holland in het noorden tot het Ile-de-France in het zuiden. Daarenboven kende het Brugse prostitutiebedrijf een groot verloop: 81 procent van de bordeexploitanten en prostituees werd maar gedurende één jaar vermeld in de stads- en schoutsrekeningen. Anderzijds was er een kleine vaste kern – met een aandeel van zeven procent – die langer dan vijf jaar in de stad bleef. Het beeld van een uiterst beweeglijke prostitutiescène moet echter wat worden genuanceerd, gezien de manifeste onderrapportering van prostitutieboeten.⁽⁴³⁾ Door die lakse registratie lijkt de aanwezigheid van heel wat prostituees en bordeexploitanten in de stad van kortere duur dan in werkelijkheid het geval was.

Toch was de grote mobiliteit binnen de prostitutiewereld – waarbij vaak de handelsstromen tussen de grote steden werd gevolgd – een realiteit die ook elders in het laatmiddeleeuwse Europa wordt vastgesteld.⁽⁴⁴⁾ Het ligt daarom voor de hand, dat de plaats of streek van herkomst van de vrouwen die werkzaam waren in de prostitutiebranche, een belangrijk element van hun identiteit vormde. Dat was des te meer het geval wanneer juist de (modegebonden) opvattingen over de schoonheid en aantrekkelijkheid van de vrouwen uit een bepaalde regio, de marktwaarde van die vrouwen op de prostitutiemarkt kon verhogen of verlagen. Een voorbeeld hiervan is de situatie in Firenze tijdens de eerste helft van de vijftiende eeuw, waar prostituees afkomstig van over de Alpen, meer bepaald uit de

⁽⁴³⁾ Zie hoger. De onderrapportering blijkt ten andere ook uit het feit dat bordeelhoudsters met een langere staat van dienst niet elk jaar opnieuw de betaling van een boete lieten optekenen; soms viel er al eens één of meerdere jaren van tussen (waarin de schout en/of de stedelijke ambtenaar de boete misschien wel inde, maar niet in zijn rekening liet registreren en de opbrengst ervan in eigen zak stak).

⁽⁴⁴⁾ De Duitse *Frauenwirten*, de pachters van de stadsbordelen, die door hun officieel statuut en hun talrijke (financiële) verplichtingen nochtans gebonden waren aan hun standplaats, bleven evenmin lange tijd in dezelfde stad wonen: in de stad Esslingen bedroeg de gemiddelde duur van het verblijf van de bordeelpachter vier tot vijf jaar en in Augsburg zelfs maar twee tot drie jaar (Schuster 1992: 103-104).

Nederlanden, Frankrijk en Duitsland, zeer gegeerd waren.⁽⁴⁵⁾ Dat kan wellicht in verband worden gebracht met de voorkeur voor blondines in die periode. Ook in Duitse en Nederlandse volksliederen uit de vijftiende eeuw zijn die dominant aanwezig, terwijl vanaf de zestiende eeuw de brunettes hun opkomst maken.⁽⁴⁶⁾ De “juiste” geografische bijnaam kon voor een prostituee dus commercieel interessant zijn. Van daar is het maar een stap verder om te veronderstellen dat sommige prostituees tactisch kozen voor een (functionele) geografische bijnaam als beroepsnaam.

In de anonimiteit van de grootstad was het gemakkelijk voor een immigrant om zijn echte identiteit af te leggen en een nieuwe te kiezen. Het ontbreken van een netwerk van familie en vrienden, dat, indien nodig, bescherming kon bieden, maar tegelijk ook controlerend werkte, maakte de jonge vrouwen die als prostituee aan de slag wilden of moesten, sociaal kwetsbaar. Tegelijk bood het aan vrouwelijke avonturiers ook een kans om te ontsnappen aan de knellende verwachtingspatronen van hun sociale omgeving en hun eigen leven in eigen handen te nemen. In het prostitutiemilieu was die kans, jammer genoeg, aan weinigen gegund. Gewiekste bordeelmadams en pooiers lagen op de loer om de naïviteit of moedeloosheid van meisjes die werk zochten in de stad, uit te buiten. Bovendien waren de straten onveilig, zeker als de avond viel. Een jonge vrouw zonder gezelschap die het pad kruiste van een aangeschoten bende jongeren, had alle reden om te vrezen voor haar seksuele integriteit.

Het opbouwen van informele sociale relaties, die economische en fysieke bescherming konden bieden, was daarom niet meer dan een noodzaak in een vreemde stad. Het is hier dat de *vrienden* van de bordeelhoudsters en prostituees op het toneel verschijnen. De mannen die met hen samenwonen, op hun kap leven en hen, in het beste geval, behoeden tegen de agressie van dronken klanten, duiken in de stads- en schoutsrekeningen soms op als hun partners. De vrouwen zelf, die de prostitutieboeten betalen, worden in die gevallen geregistreerd als *vriendinne van*, *amie de* of poëtischer nog, *shertsenvrouw*. De praktijk om zich naamsgewijs te linken aan een bepaalde man, niet enkel als individu maar ook als lid van een netwerk, was voor een prostituee een andere manier om een functionele – want sociale bescherming verlenende – beroepsnaam aan te nemen.

⁽⁴⁵⁾ Trexler 1981: 988.

⁽⁴⁶⁾ Van Uytven 1998: 77.

De meest tot de verbeelding sprekende bijnamen en epithetons van vrouwen in het prostitutiebedrijf, zijn ongetwijfeld degene die verwijzen naar bepaalde van hun lichamelijke kenmerken, vooral als die niet stroken met het geldende schoonheidsideaal voor vrouwen. Een door lidtekens van windpokken gehavende huid, een kromme hals, een slecht geproportioneerde kin of een schele blik kunnen wellicht in geen enkele periode van de geschiedenis op veel esthetische appreciatie rekenen. De vrouwelijke schoonheids canon van de vijftiende eeuw voegde aan dat lijstje van te mijden lichamelijke attributen ook nog eens (overdreven) grote borsten, sproeten en een getaande huid toe.⁽⁴⁷⁾ Als een lichaam koopwaar wordt, past het uiteraard in de commerciële logica om het te keuren en van een label te voorzien. In dat opzicht is het dus te verwachten, dat prostituees op hun seksuele aantrekkingskracht en prestaties worden beoordeeld.

Maar er is natuurlijk meer aan de hand. De middeleeuwse samenleving was niet bepaald vrouwvriendelijk en de opvattingen over de vrouwelijke seksualiteit waren ronduit negatief en zelfs vijandig.⁽⁴⁸⁾ Vrouwen die zich seksueel actief toonden, werden door mannen als bedreigend ervaren, en een tactiek om die bedreiging te neutraliseren, zo stel ik mij voor, was het geven van spottende bijnamen of het vervormen van hun voornamen (in augmentatieve zin). Naamgeving als instrument van neutralisatie dus, maar ook van sociale segregatie. In veel andere steden dan Brugge vaardigden de lokale autoriteiten in de veertiende en vijftiende eeuw kledingvoorschriften voor prostituees (en hun pooiers) uit, die bedoeld waren om hen uiterlijk herkenbaar te maken en om hen op die manier te kunnen onderscheiden van de “eerbare” burgervrouwen.⁽⁴⁹⁾ Aanvankelijk hielden die regels in, dat prostituees, als ze in het openbaar verschenen, een stigmatiserend kenteken of een kledingstuk in een bepaalde, onterende kleur moesten dragen. Later, vooral in de vijftiende eeuw, kwam daar op veel plaatsen het verbod bij op het dragen van luxueuze kledij of juwelen. Het bestaan van dergelijke voorschriften, die in wezen gericht zijn op de segregatie van sociale groepen die normaal gemengd leven in de stedelijke samenleving, is voor Brugge niet bekend. De specifieke en karakteristieke naamgeving van vrouwen die werkten in de prostitutiebedrijf, kon diezelfde sociaal-politieke functie echter uitstekend vervullen.

⁽⁴⁷⁾ Vgl. Van Uytven 1998: 52-83.

⁽⁴⁸⁾ Dupont 1999: 164-165.

⁽⁴⁹⁾ Dupont 1996: 37, met een beknopt overzicht van die kledingvoorschriften voor prostituees in het laatmiddeleeuwse Europa.

Bibliografie

- CASAGRANDE DI VILLAVIERA, R.
1969, *Le cortigiane veneziane nel cinquecento*. Milaan.
- CHIFFOLEAU, J.
1984, *Les justices du pape: délinquance et criminalité dans la région d'Avignon au XIVe siècle*. Parijs. *Histoire Ancienne et Médiévale*, 14.
- CROUZET-PAVAN, E.
1980, *Police des moeurs, société et politique à Venise à la fin du Moyen Age*. In: *Revue Historique*, dl. 264, nr. 536, p. 241-288.
- DE MEYER, I.
1971, *De sociale structuren te Brugge in de 14e eeuw*. In: W. Blockmans, I. De Meyer, J. Mertens, C. Pauwelijn & W. Vanderpijpen (eds.), *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14de en 15de eeuw, Kortrijk-Heule*, p. 7-78. *Standen en Landen*, 62.
- DE MEYER, I. & W. VANDERPIJPEN
1972, *De sociale structuren van de St.-Jakobs-, St.-Niklaas-, en O.-L.-Vrouwzestenden in Brugge in 1394-1396*. In: W. Blockmans, I. De Meyer, J. Mertens, C. Pauwelijn & W. Vanderpijpen (eds.), *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14de en 15de eeuw. Deel II. Tabellen, Kortrijk-Heule*. *Standen en Landen*, 62.
- DUMON, G.
1996, *De oude straatnamen van Brugge. Een handleiding*. Brugge.
- DUPONT, G.
1996, *Maagdenverleidsters, hoeren en speculanten. Prostitutie in Brugge tijdens de Bourgondische periode (1385-1515)*. Brugge. *Vlaamse Historische Studies*, 10.
- DUPONT, G.
1999, *De monnik, de non en de wellust van het vlees. Lichamelijkheid en seksualiteit bij de cisterciënzers in de late Middeleeuwen*. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 112, 2, p. 163-190.
- DUPONT, G.
2001, *Van Copkin over Coppin naar Jacob. De relatie tussen de voornaamsvorm en de leeftijd van de naamdrager in het Midden-nederlands op basis van administratieve bronnen voor het graafschap Vlaanderen, einde 14de-midden 16de eeuw*. In: *Naamkunde*, 33, 2, p. 111-217.

- DUPONT, G.
(in voorbereiding) Criminaliteit, strafrechtspleging en marginalisering van het einde van de veertiende tot het midden van de zestiende eeuw. Een analyse van de juridische praktijkbronnen voor de stad Brugge, met vergelijkingsmateriaal voor de stad en kasselrij Kortrijk, Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN, L.
1890, Bruges Ancienne et Moderne. Notice historique et topographique sur cette ville. Brussel.
- IRSIGLER, F. & A. LASSOTTA
1984, Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker. Randgruppen und Aussenseiter in Köln 1300-1600. Köln. Aus der Kölner Stadtgeschichte.
- LARIVAILLE, P.
1975, La vie quotidienne des courtisanes en Italie au temps de la Renaissance (Rome et Venise, XVe et XVIe siècles). Parijs. La vie quotidienne.
- LEYS, O.
1968, Het augmentatief- en diminutiefsysteem in een Westvlaams dialect. Leuven.
- MENJOT, D.
1994, Prostitution et ruffianage dans les villes de Castille à la fin du Moyen Age. In: International Association for the History of Crime and Justice Bulletin, 19, p. 21-38.
- MUCHEMBLED, R.
1989, La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle. Turnhout.
- NAESSENS, M.
1998, De betugeling van seksueel en religieus deviant gedrag door de stadsschepenbanken van Kortrijk en Brugge, 1459-1537. Een onderzoek naar het civielisatieproces vanuit gerechtelijke bronnen, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KU Leuven.
- OTIS, L. L.
1985, Prostitution in medieval society : the history of an urban institution in Languedoc. Chicago-Londen.
- PASTOUREAU, M.
2000, Bleu, histoire d'une couleur. Parijs.
- PLEIJ, H.
1979, Het gilde van de Blauwe Schuit. Literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen. Amsterdam.

- PLEIJ, H.
2002, *Van karmijn, purper en blauw: over kleuren in de Middeleeuwen en daarna*. Amsterdam.
- ROBERT, U.
1891, *Les signes d'infamie au moyen âge*. Parijs.
- ROSSIAUD, J.
1976, *Prostitution, jeunesse et société dans les villes du Sud-Est au XVe siècle*. In: *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 31, 2, p. 289-325.
- Rossiaud, J.
1988 *La prostitution médiévale*. Parijs. Nouvelle bibliothèque scientifique.
- SCHUSTER, P.
1992, *Das Frauenhaus. Städtische Bordelle in Deutschland (1350-1600)*. Paderborn-München-Wenen-Zürich.
- TREXLER, R. C.
1981, *La prostitution florentine au XVe siècle: patronages et clientèles*. In: *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 36, 6, p. 983-1015.
- VAN CAENEGEM, R. C.
1954, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*. Brussel. *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, 19.
- VAN UYTVEN, R.
1984, *Rood-wit-zwart: kleurensymboliek en kleursignalen in de Middeleeuwen*. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97, p. 447-469.
- VAN UYTVEN, R.
1998, *De zinnelijke Middeleeuwen*. Leuven.